

Ýagmyr Nuryýew, Ýorg Pudelka, Baýramgül Orazdurdyýewa, Jumamyrat Gurbanow

**TÜRKMENISTANYŇ WE GERMANIÝANYŇ
ADMINISTRATIW HUKUGY WE
ADMINISTRATIW ÖNÜMÇILIK
HAKYND A KANUNÇYLYGY**

Türkmenistanyň Döwlet, hukuk we demokratiýa instituty

**Ýagmyr Nuryýew, Ýorg Pudelka, Baýramgül Orazdurdyýewa,
Jumamyrat Gurbanow**

**Germaniýanyň Ykdysady hyzmatdaşlyk we ösüş federal
ministrliginiň (BMZ) tabşyrygy boýunça hereket edýän
Germaniýanyň Halkara hyzmatdaşlyk jemgyýetiniň (GIZ)
«Merkezi Aziýada hukuk döwlet gurluşyna ýardam»
atly sebitleýin taslamasy**

**Türkmenistanyň we Germaniýanyň
administratiw hukugy we administratiw
önümçilik hakynda kanunçylygy**

Aşgabat
Türkmen döwlet neşirýat gullugy
2024

UOK 341/342.9

N 90

Nuryýew Ý. we başgalar.

N 90 «Türkmenistanyň we Germaniýanyň administratiw hukugy we administratiw önümçilik hakynda kanunçylygy». – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2024.

Yene yedren

giz

Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Şu kitapda beýan edilen ylmy-amaly maglumatlar hukuk ulgamynyň wajyp ugurlarynyň biri hökmünde administratiw hukugynyň esasy soraglary baradaky beýanatlary özünde jemleýär. Kitabyň mazmuny Türkmenistanyň we Germaniýanyň administratiw kanunçylygynyň düzgünleriniň şöhlelendirýär.

Administratiw önümçilik ulgamynda milli kanunçylygyň yzygiderli kämilleşdirilmegi we döwrebaplaşdyrylmagy häzirki wagtda möhüm hukuk ähmiýetine eýe bolýar. Administratiw kanunçylygyň kämilleşdirilmegi Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň gazananlary, raýatlaryň hal-ýagdaýlarynyň derejesiniň ýokarlanmagy we ilata edilýän döwlet hyzmatlarynyň hiliniň ýokarlanmagy bilen baglanyşyklydyr. Türkmen jemgyýetiniň durmuşynda hukugyň ornunyň ýokarlanmagy we kanunçylygyň berkemegi hukuk taýdan düzgünleşdirmäniň hilinde, şol sanda milli kanunçylygyň ulgamlaşmagynda ýüze çykýar.

Kitap döwlet gullukçylary, hukukçy hünärmenler, ylmy işgärler, mugallymlar, aspirantlar, magistrantlar, Türkmenistanyň Prezidentiniň ýanyndaky Döwlet gullugy akademiýasynyň diňleýjileri we talyplar üçin niýetlenen.

TDKP № 180, 2024

KBK 67.99(2Tü)1

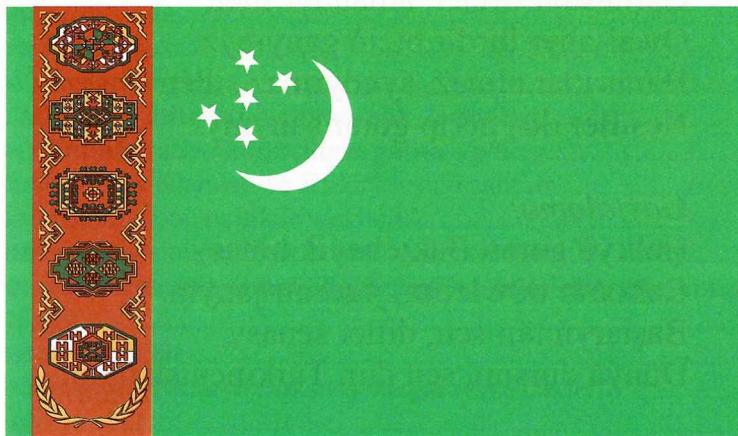
© Türkmenistanyň Döwlet,
hukuk we demokratiýa instituty, 2024.

**TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
SERDAR BERDIMUHAMEDOW**

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde.
Bitarap, garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň önünde.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Mazmuny

Türkmenistanyň we Germaniýanyň administratiw hukugy we administratiw önümçilik hakynda kanunçylygy

I bab. Administratiw hukugynyň esaslary.....	11
1.1. Administratiw hukugyň närsesi (predmeti).....	11
1.2. «Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň kanunynyň milli hukuk ulgamyndaky orny.....	15
II bab. Umumy administratiw hukuk - administratiw önümçiligiň esasy düşünjeleri.....	17
2.1. Düşünjeler.....	17
III bab. Administratiw önümçilik hakynda Türkmenistanyň kanunçylygy we administratiw önümçilikde düzgünleşdirmäniň mazmuny.....	27
3.1. Umumy düzgünler.....	27
3.2. «Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň kanunynyň hereket edýän çygyry.....	31
IV bab. Administratiw önümçiligi amala aşyrmagyň esasy ýörelgeleri.....	37
4.1. Kanunylyk ýörelgesi.....	38
4.2. Kanunyň önünde deňlik.....	40
4.3. Administratiw önümçiligiň dessinligi we elýeterlilik.....	42
4.4. Administratiw önümçiligi amala aşyrylanda hyzmatdaşlyk.....	44
4.5. Barabarlyk.....	45
4.6. Ynamy goramak.....	47
4.7. Inkiwizision ýörelge.....	47
V bab. Administratiw önümçilikde çäk degişiligi.....	49
VI bab. Administratiw önümçiligiň gatnaşyjylary.....	51
6.1. Administratiw edaralar we fiziki/ýuridiki şahslar.....	51
6.2. Administratiw önümçilikde wekilçilik.....	53
6.3. Administratiw önümçilikde hukuk ukyby we kämillik ukyby.....	55
VII bab. Administratiw önümçiligiň görnüşi, administratiw önümçiligiň başlanmagy.....	59
7.1. Umumy düzgünler.....	59
7.2. Berlen ygtyýarlyklaryň maksady we garaýşyň çäkleri.....	60
7.3. Garaýşyň çäkleri.....	61
VIII bab. Administratiw önümçiligiň tapgyrlary.....	65
8.1. Administratiw önümçiligiň başlanmagy.....	66
8.2. Administratiw edaranyň başlangyjy.....	69

8.3. Administratiw önümçilik barada habardar etmek.....	74
8.4. Administratiw önümçiligiň amala aşyrylmagy (gönümel iş ýörediş tapgyry)	74
8.5. Işiň hakyky ýagdaýlaryny barlamak.....	75
8.6. Administratiw önümçiligi togtatmak, bes etmek, gaýtadan dikeltmek we arzany kanagatlandyrmakdan ýüz öwürmek.....	77
8.7. Gatnaşyjylary diňlemek.....	77
IX bap. Administratiw önümçiligiň materiallarynyň elýeterliligi.....	85
9.1. Dessinlik we elýeterlik.....	85
9.2. Subut etmegiň serişdeleri we administratiw önümçiligiň materiallaryna degişli beýleki resminamalar.....	88
9.3. Administratiw önümçiligi alyp barmagyň dili.....	91
X bap. Administratiw önümçilikde möhletler.....	92
10.1. Umumy düzgünler.....	92
10.2. Möhletleri hasaplamak.....	95
10.3. Möhletleri uzaltmak.....	96
10.4. Möhletleri dikeltmek.....	97
XI bap. Administratiw önümçilikde resmilikler.....	99
11.1. Resmi şaýatlyk etmek.....	99
11.2. Resminamalara şaýatlyk etmek.....	102
11.3. Gollaryň hakykylygyna şaýatlyk etmek.....	105
XII bap. Administratiw nama.....	107
12.1. Umumy düzgünler.....	107
12.2. Administratiw namanyň mazmunyna bildirilýän talaplar.....	108
12.3. Administratiw namanyň görnüşi.....	109
12.4. Administratiw namanyň ýazmaça görnüşiniň mazmunyna bildirilýän talaplar.....	111
12.5. Administratiw namadaky goşmaça tabşyryklar.....	116
12.6. Administratiw namanyň esaslylygy.....	118
12.7. Diskresion ygtyýarlyklaryň çägi.....	121
12.8. Administratiw namany yglan etmek.....	123
XIII bap. Administratiw namanyň hakykylygy.....	131
13.1. Administratiw namanyň ýuridik güýji.....	131
13.2. Bikanun administratiw nama düşünjesi we bikanun administratiw namanyň ýatyrylmagy.....	138
13.3. Kanuny administratiw namanyň ýatyrylmagy.....	146
XIV bap. Şikayat önümçiligi.....	154
14.1. Administratiw nama kazyýete çenli şikayat etmek.....	154
14.2. Şikayat etmegiň möhleti.....	158

14.3. Şikayaty düzmek.....	159
14.4. Gaýra goýujy hereket ýa-da administratiw namanyň ýerine ýetirilmeginiň togtadylmagy.....	161
14.5. Administratiw şikayata seretmegiň tertibi we gelip gowşan şikayát boýunça administratiw edaranyň hereketleri.....	164
14.6. Şikayata seretmegiň möhleti.....	167
14.7. Şikayát boýunça çözügüt kabul etmek.....	168
XV bap. Administratiw namany ýerine ýetirmek.....	170
15.1. Administratiw namalary ýerine ýetirmegiň tertibi.....	170
15.2. Pul talaplaryny ýerine ýetirmek.....	176
15.3. EKS baradaky buýrukly administratiw namalary ýerine ýetirmek..	177
15.4. Administratiw namanyň onuň gönükdirilen şahsynyň hasabyna ýerine ýetirilmegi.....	184
15.5. Administratiw namanyň ýerine ýetirilmegini pul bilen mejbur etme ýoly bilen üpjün etmek.....	186
15.6. Mejbury ýerine ýetiriş çäreleriniň ulanylmagyna şikayát etmek.....	190
XVI bap. Administratiw önümçilikde çykdajylar.....	190
16.1. Umumy düzgünler.....	190
16.2. Kanuny kesgitleme.....	191
16.3. Şikayát önümçiliginde çykdajylaryň öweziniň dolunmagy.....	196
16.4. Şikayát kanagatlandyrylmadyk ýagdaýynda çykdajylaryň öweziniň dolunmagy.....	197
XVII bap. Administratiw edaralaryň jogapkärçiligi, zyýan ýetirmek we onuň öweziniň dolunmagy üçin jogapkärçilik.....	200
17.1. Umumy düzgünler.....	200
17.2. Administratiw edaranyň jogapkärçiligi.....	202
17.3. Zyýanyň öweziniň dolunmagyna bolan hukuk.....	204
17.4. Administratiw edaralaryň wezipeli adamlarynyň jogapkärçiligi.....	206

Germaniýa Federatiw Respublikasynyň administratiw hukugy

I. Administratiw hukugynyň esaslary.....	209
Düşünjeler.....	209
1. Taryhy syn.....	217
2. Germaniýanyň administratiw hukuk ulgamy.....	219
3. Administratiw önümçiligiň görnüşleri.....	225
II. Administratiw önümçilik hukugy (umumy administratiw hukugy).....	229
1. Düşünje.....	229

2. Gatnaşyjylar.....	231
3. Administratiw önümçiliginiň başlamagy.....	232
4. Resmi dil.....	233
5. Önümçiligiň alnyp barlyşy.....	234
6. Administratiw önümçiligi tamamlamak.....	242
7. Administratiw namalarynyň kanunylygy, bikanunlygy we ondaky ýalňyşlyklarynyň netijesi.....	271
8. Administratiw şikaýat önümçiligi.....	329
9. Administratiw namalaryň ýerine ýetirilmegi.....	333
III. Administratiw önümçilik hakynda Germaniýa Federatiw Respublikasynyň kanuny.....	345

I bap. Administratiw hukugynyň esaslary

1.1. Administratiw hukugynyň närsesi (predmeti)

Hukugyň islendik beýleki pudaklarynda bolşy ýaly, administratiw hukugynyň hem öz predmeti bar - ol bu pudagyň kadalary bilen düzgünleşdirilýän jemgyýetçilik gatnaşyklarynyň jemidir. Administratiw hukugynyň häsiýetli aýratynlygy onuň, jemgyýetde ýüze çykýan gatnaşyklaryň tutuş toplumyny düzgünleşdirmäge kesgitli bir derejede gatnaşandygyndan ybarat. Pudak hökmünde administratiw hukugynyň predmeti kesgitlenende, adatça onuň hukuk kadalarynyň toplumu hökmünde ýerine ýetiriji häkimiýet (döwlet dolandyryşy) ulgamynda jemgyýetçilik gatnaşyklaryny düzgünleşdiriji (kadalaşdyryjy) bolup durýanlygyna düşünilýär. Administratiw hukugyň – döwletiň hukugydygy, döwlet dolandyryşy bilen aýrylmaz baglanyşyklydygy we munuň özüniň hökmany şert bolup durýandygy jedelsizdir.

Administratiw hukugy şol bir wagtyň özünde, döwlet edaralarynyň hukuklaryny, ygtyýarlyklaryny kesgitlemek bilen birlikde administratiw önümçiligiň gatnaşyjysy bolup durýan, her bir aýratyn şahsyň (fiziki we ýuridiki şahslaryň), raýatyň hem hukugydyr. Administratiw hukugynyň kadalary öz tebigaty boýunça jemgyýetçilik gatnaşyklaryny kämilleşdirmäge, jemgyýetçilik ýaşaýşynda ýüze çykýan hadysalaryň we ýagdaýlaryň önüni almaga gönükdirilendir.

Administratiw hukugy - bu goraglylyga bolan hukukdyr, şeýle hem, her bir şahsyň arzynyň (ýüztutmasynyň) döwlet we jemgyýet tarapyndan diňlenilmegine bolan hukugydyr. Administratiw hukugyň kadalarynyň agramly bölegi adamyň we jemgyýetiň çylşyrymly ulgamlarda, öňe gidişligiň tehniki taýdan gazananlary bilen arabaglanyşykda ýaşamagyny üpjün etmekden ybaratdyr. Administratiw hukuk kadalarynyň aglabasy, kesgitli we gysarnyksyz berjaý edilme häsiýetine eýedir. Çünki bu kadalar pajygaly we agyr netijelere getirmegi mümkin bolan ýagdaýlaryň gaýtalanmagyna ýol bermezlige hem-de olaryň önüni almaga gönükdirilendir. Mysal üçin, ýol hereketiniň kadalary, tehnikanyň käbir görnüşlerini ulanmagyň düzgünleri, ykdysadyýetiň käbir ulgamlarynyň hereket etmegine bildirilýän tehniki howpsuzlyk talaplar agzalanlara degişlidir. Mundan başga-da, administratiw hukugy döwlet tarapyndan mejbur ediş

mehanizmini herekete girizýär, kanunçylykda anyk kesgitlenen ýagdaýlarda güýç ulanmaga döwletiň ygtyýarlygyny üpjün edýär. Elbetde, döwlet tarapyndan güýç ulanylmagynyň ýol bererlikli ýagdaý dældigi hem-de onuň diňe aýratyn, başga usul bilen önüni alyp bolmajak ýagdaýlarda ýol berilýändigini düşnüklidir.

Administratiw hukugynyň närsesi (predmeti) kesgitlenende ýene-de bir ýagdaýy göz önünde tutmak gerek. Ol hem ösen jemgyýetde diňe döwlet tarapyndan çözülmeli bolan meseleleriň başga usullar we ýollar bilen çözülmegine ýol berilmezligidir. Jemgyýetde döwlete gereginde artykmaç hukuklaryň we ygtyýarlyklaryň berilmeginde, şol bir wagtyň özünde hem döwletiň jemgyýeti dolandyrmakdaky ornunyň peseldilmeginde hem gaça durup, bu ýagdaýda deňagramlygyny saklamak administratiw hukugyň esasy wezipesi bolup durýar. Şu nukdaýnazardan, hukugyň özbaşdak pudagy hökmünde administratiw hukugyň närsesi (predmeti) hakynda gürrüň edilende, hukugyň bu pudagynyň kadalary bilen düzgünleşdirilýän jemgyýetçilik gatnaşyklarynyň şu aşakdaky toparlaryny tapawutlandyrmak mümkin:

1) «jemgyýet – döwlet – adam» ulgamyndaky gatnaşyklar. Köplenç ýagdaýlarda bu gatnaşyklara ilkinji nobatda we hökmany suratda döwletiň öz edaralarynyň, ýagny ýerine ýetiriji häkimiýet edaralarynyň hem-de wezipeli adamlaryň üsti bilen gatnaşmagy häsiýetlidir. Aglaba ýagdaýlarda bu gatnaşyklar, mysal üçin, şahsyýet babatynda administratiw taýdan mejbur ediş çäresi ulanylanda (salgyt salmak, ýol hereketini düzgünleşdirmek we beýlekiler) ýa-da ykdysady işiň haýsydyr bir görnüşini amala aşyrmagyň tertibi tassyklananda (işniň aýry-áýry görnüşlerini ygtyýarlylandyrmak, sertifikatlaşdyrmak, rugsatnamalary bermek we beýlekiler) döwletiň başlangyjy bilen ýüze çykýar;

2) «döwlet hyzmatlary» ulgamyndaky gatnaşyklar. Bu gatnaşyklar fiziki we ýuridiki şahslaryň hukuklaryny we kanuny bähbitlerini üpjün etmegiň barşynda olaryň ýüztutmalary esasynda ýüze çykýar. Mysal üçin, dünýä inen çaga dogluş hakynda şahadatnama bermek, 16 ýaşyny dolduran raýata pasport bermek, pensiýa ýaşyna ýeten raýata pensiýa bellemek, maýyplygy bolan raýata kömek puluny bellemek we beýlekiler. «Döwlet hyzmatlary»

ulgamyndaky gatnaşyklaryň käbiri üçin ýuridiki faktyň bolmagy ýeterlikdir, mysal üçin 16 ýaşyny dolduran raýata pasport berilmegi üçin haýsydyr bir goşmaça esasyň bolmagy (ýüze çykarylmagy, anyklanmagy) zerur däldir. Munuň üçin raýatyň 16 ýaşyna ýetendigini tassyklaýan resminamalaryň berilmegi ýeterlikdir. Şeýle hem bolsa, «döwlet hyzmatlary» ulgamyndaky gatnaşyklaryň köpüsi üçin fiziki we ýuridiki şahslaryň anyk bir döwlet hyzmatyny almagy üçin berýän ýüztutmasyndan başga-da, goşmaça esaslaryň anyklanmagy barada talap kanunçylykda bellenip bilner. Mysal üçin, işiň aýry-aýry görnüşleri üçin ygtyýarnama almak babatynda kanunçylykda kesgitli talaplar bellenýär;

3) raýatlaryň arasynda administratiw-hukuk gatnaşyklarynyň bolmagynyň mümkindigi baradaky mesele jedelli bolup durýar. Adatça bular ýaly gatnaşyklaryň ýüze çykmagy mümkin däldir, çünki administratiw hukuk gatnaşygynyň ýüze çykmagy üçin ýörite subýektiň (ýerine ýetiriji häkimiýetiň edarasynyň ýa-da döwletiň wezipeli adamynyň) bolmagy hökmany şert bolup durýar diýip hasap edilýär. Muňa garamazdan, häzirki zaman administratiw-hukuk gatnaşyklarynda seýrek bolmadyk ýagdaýlarda ýerine ýetiriji häkimiýetiň edaralarynyň wezipeleriniň şahsy taraplaryň üstüne ýüklenýän ýagdaýlaryna duş gelmek bolýar. Mysal üçin, Türkmenistanyň kanunçylygynda we hukuk tejribesinde duş gelmeýän hem bolsa, daşary ýurtlaryň tejribesinde awtoulag serişdelerini tehniki gözden geçiriş boýunça ygtyýarlygyň şahsy taraplaryň üstüne ýüklenýän halatlaryny mysal hökmünde görkezmek bolar. Şeýle hem, haçan-da bir raýatyň beýleki fiziki şahslardan jemgyýetçilik tertip-düzgününiň bozulmagyny bes etmegi talap eden ýagdaýynda raýatlaryň arasynda şular ýaly gatnaşyklaryň ýüze çykmagy mümkin. Bu garaýyşyň tassyklamasyny kanunçylykdan hem tapmak bolýar. Hususan-da, «Ýygnaklary, ýygnanyşyklary, ýörişleri we beýleki köpçülikleýin çäreleri guramak we geçirmek hakynda» Türkmenistanyň kanunynyň 5-nji maddasynyň dördünji böleginde köpçülikleýin çäräniň guramaçysynyň borçlary kesgitlenendir. Guramaçynyň borçlarynyň biri hökmünde köpçülikleýin çärä gatnaşyjylardan jemgyýetçilik tertibini we köpçülikleýin çäräniň geçirilmeginiň dessuryny berjaý etmegi, kanunyň bozulmalaryny bes

etmegi talap etmäge borjy kesgitlenendir. Köpçülikleýin çärede gura- maçynyň kanuny talaplaryna tabyn bolmadyk adamlar bu köp- çülikleýin çäräniň geçirilýän ýerinden kowlup bilner. Şeýlelikde, köpçülikleýin çäräniň guramaçysyna, döwlet tarapyndan resmi ygtyýarlyk berilmedik hem bolsa, kanunyň agzalan kadasy esasynda onuň beýleki gatnaşyjylardan jemgyýetçilik tertip-düzgünini berjaý etmegi talap etmek boýunça borjy, gatnaşyjylar babatynda kesgitli hukuga eýe bolmagyna getirýär. Başgaça aýdylanda, bu ýerde taraplaryň hiç biri döwlet edarasynyň ýa-da wezipeli adamyň derejesine eýe bolmasa hem, administratiw hukuk gatnaşygy emele gelýär.

Hukugyň islendik beýleki pudaklarynda bolşy ýaly, administratiw hukugy hem düzgünleşdiriş, serenjam beriş we goraýş wezipelerini ýerine ýetirýär. Şunuň bilen birlikde ýene-de bir zady aýratyn bellemek gerek, ol hem administratiw hukugynyň, hukugyň beýleki pudaklarynyň kadalaryny we düzgünlerini durmuşa geçirmegiň mehanizmini özünde jemleýändigidir. Başgaça aýdylanda administratiw hukugynyň kadalary hukugyň beýleki pudaklarynyň kadalarynyň amala aşyrylýan ýeri bolan özboluşly infrastrukturany (gurşawy) emele getirýär we munuň özi administratiw hukugynyň wezipelerini düzgünleşdiriji aýratynlyk bolup durýar. Konstitusion hukugyň we raýat hukugynyň düzgünleriniň artykmaçlygy we wajplygy jedelsizdir, emma ady agzalan pudaklaryň yglan edilen düzgünleriniň durmuşa ornaşdyrylýan ulgamynyň, administratiw hukuk mehanizmi tarapyndan üpjün edilýändigigi bu hukuk pudaklarynyň pugta arabaglanşygynyň bardygyny tassyklaýar.

Administratiw hukugynda döwlet tarapyndan mejbur ediş mehanizmi babatynda aýdylanda, köplenç administratiw hukuk tertibiniň bozulandygy üçin jogapkärçilige çekmek göz önüne gelýär. Elbetde, administratiw hukuk bozulmalary üçin jogapkärçilik administratiw hukugynyň aýrylmaz bölegi bolup durýar. Muňa garamazdan, administratiw hukugy tutuşlygyna administratiw hukuk bozulmalar üçin jogapkärçilikden ybarat däldir. Şunda administratiw hukugynyň jenaýat hukugy bilen berk baglanyşykda bolýandygyny aýratyn bellemek bolar. Aýdyň mysal – ýol hereketleri ulgamyndaky düzgün bozulmalar üçin administratiw jogapkärçiligiň bellenişmegi:

ýol hereketiniň düzgünlerini bozujylara jeza bermek bilen, adminstratiw hukuk has uly betbagtçylygyň, mysal üçin, eýýäm jenaýat jogapkärçiliginiň gelýän ýagdaýy bolan adamlaryň ölümünüň we maýyp bolmagynyň önüni almaga gönükdirilendigidir. Administratiw hukugynyň bu aýratynlygy ony «ýumşak jenaýat kanuny» diýip esasly ýagdaýda atlandyrmaga mümkinçilik berýär. Umuman, administratiw hukugy bir wagtyň özünde hukugyň käbir pudaklarynyň pikirlerini hakykat ýüzünde amala aşyrmaga niýetlenen we döredilen zady islendik kast etmelerden goramagy wezipe edinen «gurluşykçynyň» we «polisiýa işgäriniň» wezipelerini ýerine ýetirýär diýsek, artdyryp aýtdygymyz bolmaz.

Umuman, administratiw hukugynyň özeninde döwlet dolandyryşy durýar. Döwlet öz-özünü gurnaýjy, öz-özünü dolandyryjy özboluşly ulgamdyr, şol düzümde administratiw hukugynyň kadalary döwletiň hereketlendiriji hukuk guraly bolup çykyş edýär. Hukugyň beýleki pudaklaryna garanyňda has «işjeň» hem-de döwrüň ruhuna kybapdaş bolmagy administratiw hukugynyň ýene-de bir aýratynlygy bolup durýar. Eger raýat, jenaýat, şeýle-de konstitusion hukugyň baş ýörelgeleriniň esasy düzgünleri asyrlarboýy emele gelip, diňe ol ýa-da beýleki derejede kämilleşdirilýän bolsa, onda administratiw hukugy jemgyýet we döwlet bilen bilelikde ýaşaýar hem-de ösýär. Administratiw hukugy dolandyryşda häkimlik ediji (dolandyryjy) tarapyndan hereketleriň tertipliligini, tabyn bolýan (dolandyrylýan) tarapyndan bolsa çäksiz erkinligine we baş-başdaklyga ýol berilmezligi üçin deňagramly gatnaşygy üpjün etmäge gönükdirilendir.

1.2. «Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň kanunyň milli hukuk ulgamyndaky orny

«Administratiw önümçilik hakynda» Türkmenistanyň kanunyň (mundan beýläk Kanun ýa-da administratiw önümçilik hakynda kanun) esasynda Türkmenistanyň Konstitusiyasy tarapyndan goralýan demokratik, hukuk döwletiniň ýörelgelerini durmuşa geçirmek ýatyr. Hususan-da, administratiw önümçilik hakynda kanun Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň şu aşakdaky ýörelgeleýin kadalaryny anyklaşdyryp, takyklaşdyryp durmuşa geçirmäge gönükdirilendir:

– döwlet häkimiýetiniň kanun çykaryjy, ýerine ýetiriji we kazyýet häkimiýeti şahalaryna bölünýändigini;

– döwlet dolandyryş edaralarynyň, ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýerli edaralarynyň we ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralarynyň halkyň önünde açyklygy we jogapkärçiligi hem-de olaryň öz ygtyýarlyklaryny halkyň bähbidinde amala aşyrmagy;

– döwlet we onuň edaralary jemgyýetiň diňe belli bir bölegine däl-de, eýsem, oňa tutuşlygyna hyzmat edýärler;

– döwlet, onuň edaralary we ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralary hem-de olaryň wezipeli işgärleri (wezipeli adamlar) Türkmenistanyň Konstitusiýasy we kanunlary tarapyndan kesgitlenen ygtyýarlyklarynyň çäginde çykyp bilmeyärler;

– döwlet dolandyryş edaralary, ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralary we olaryň wezipeli işgärleri (wezipeli adamlar) öz bikanun hereketleri üçin kanun tarapyndan göz önünde tutulan jogapkärçiligi çekýärler;

– döwletiň ygtyýarly edaralarynyň, ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralarynyň we olaryň wezipeli işgärleriniň öz gulluk borçlaryny ýerine ýetiren wagtlary ýol beren bikanun hereketleri netijesinde ýetirilýän zyýanyň öweziniň dolunmagyny talap etmäge her kimiň hukugy bardyr hem-de döwlet şeýle ýetirilýän zyýanyň öweziniň dolunmagyny üpjün etmelidir;

– döwlet adamyň we raýatyň hukuklaryny goramagyň kazyýete çenli hem-de kazyýet arkaly usullarynyň, görmüşleriniň we tärleriniň ösdürilmegini üpjün edýär;

– her kimiň öz hukuklaryny we azatlyklaryny kanun tarapyndan gadagan edilmedik usullaryň ählisi bilen goramaga haky bardyr;

– her kimiň döwletiň ygtyýarly edaralaryna, ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralaryna hem-de olaryň wezipeli işgärlerine ýüzlenmäge hukugy bardyr, olar kanun tarapyndan bellenen möhletde esaslandyrylan jogaby bermäge borçludurlar.

Bu düzgünler bölekleyin Administratiw önümçilik hakynda kanunyň girişinde (preambulasynda) öz beýany tapýar, ýagny, bu kanun administratiw edaralar tarapyndan administratiw namalarynyň kabul edilmegi, ýerine ýetirilmegi ýa-da ýatyrylmagy bilen bagly amala aşyrylýan işiň hukuk esaslaryny, ýörelgelerini we önümçilik

düzgünlerini bellemek bilen, adam hukuklarynyň we azatlyklarynyň berjaý edilmeginiň üpjün edilmegine hem-de kanunyň hökmürowanlygyna gönükdirilendir.

Agzalan konstitusion kadaldan Administratiw önümçilik hakynda kanunyň iki dürli wezipesi gelip çykýar: bir tarapdan, Kanun döwlet dolandyryş edaralarynyň öz işlerini birmeňzeş alyp barmaklary we olaryň çözgütleriniň konstitusion ýörelgelere laýyklykda ýerine ýetirilmegi üçin hukugyň umumy kadalaryny kesgitleýär; beýleki tarapdan, ol döwlet dolandyryş edaralarynyň çözgütlerine kazyýet tarapyndan gözegçilik edilende baha bermegiň ölçegi bolup hyzmat edýär. Bu wezipeleden Kanunyň döwlet dolandyryş edaralarynyň, ýerli öz-özünü dolandyryş edaralarynyň hem-de olaryň wezipeli işgärleriniň dolandyryş we administratiw işleriniň gowulandyrylmagyna we bir nusga getirilmegine gönükdirilendigi gelip çykýar.

Kanun 2017-nji ýylyň 3-nji iýunynda kabul edilip, 2018-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan güýje girizildi. Agzalan kanunyň kadalarynyň iş ýüzünde ulanylyşynyň tejribesine geçirilen seljermeleriň görkeziji ýaly, Administratiw önümçilik hakynda kanunyň düzgünleri döwlet dolandyryş edaralarynyň we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralarynyň gündelik işiniň netijeliligini kämilleşdirmäge gönükdirilendir.

II bap. Umumy administratiw hukuk - administratiw önümçiligiň esasy düşünjeleri

2.1. Düşünjeler

a) **Administratiw edara.** Administratiw edara diýlende Türkmenistanyň ähli ýerine ýetiriji häkimiýetlerine we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralaryna düşünilýär. Şeýle hem administratiw namalary kabul etmek hukugy berlen ygtyýarly şahslar hem administratiw edaralara deňeşdirilendir. Administratiw edara dolandyryş işini amala aşyrmak üçin esaslandyrylyp,

onuň garamagyna anyk meseleler degişli edilýär hem-de bu ugurda iş alyp barmak üçin kesgitli ygtyýarlyklar berilýär.

Administratiw edaranyň dolandyryş işlerini durmuşa geçirmek, öňünde goýlan wezipeleleri ýerine ýetirmek üçin oňa zerur bolan

serenjam beriji ýa-da gorag häsiýetli jemagat¹ – häkimiýet ygtyýarlyklary berilýär. Administratiw edaranyň jemagat-häkimiýet ygtyýarlyklary diýlende, onuň administratiw hukuk gatnaşyklarynyň beýleki subýektleri üçin, şol sanda guramaçylyk taýdan bu edara garaşly bolmadyk şahslar üçin we hukuk netijelerine getirýän kadalaşdyryjy we individual hukuk namalaryny kabul etmek hem-de hukuk taýdan ähmiýetli bolan beýleki hereketleri amala aşyrmaga bolan hukuklaryna düşünilýär.

Administratiw edara özüne berlen ygtyýarlyklaryň çäklerinde ýörite administratiw-hukuk usullaryny ulanmak arkaly dolandyryş işini amala aşyrýar. Bu düşünje ýerine ýetiriji häkimiýet edaralarynyň ulgamyna girmeyän, ýöne dolandyryş işini amala aşyrýan beýleki döwlet edaralaryny hem gurşap alýar. Mysal üçin, ýerine ýetirijiserenjam beriji we ýurisdiksiýa edaralary, ýerli öz-özüňi dolandyryş edaralary, şol sanda bu edaralaryň adyndan hereket edýän wezipeli şahslar, geňşlikleriň ýolbaşçylary, şäherleriň, etraplaryň administratiw toparlary, kämillik ýaşyna ýetmedikleriň işi boýunça şäher, etrap toparlary.

Dolandyryş işiniň gurluşynda ýerine ýetirýän wezipelerine, ýagny bu işiň görnüşlerine baglylykda, administratiw – serenjam beriji edaralary hem-de administratiw edaralary tapawutlandyrmak bolar.

Administratiw – serenjam beriji edaralar – bu köplenç halatda dolandyrmak, serenjam bermek işlerini amala aşyrýan edaralardyr, mysal üçin, ykdysadyýetiň, oba hojalygynyň, ulaglaryň dürli ulgamlarynda, durmuş-medeni ulgamynda dolandyryş edaralary, döwlet emlägini we maliýe serişdelerini dolandyrýan edaralar, hasaba alyş edaralary, ýerli häkimlikler.

Administratiw edaralar diýlende, aglaba ýagdaýlarda jemgyýetçilik tertibini goramak, döwlet we jemgyýetçilik howpsuzlygyny üpjün etmek wezipesini amala aşyrýan guramalar göz önünde tutulýar.

---

¹ Jemagat sözi hukuk ulanyjylar tarapyndan köplenç halatda bu sözüň gündelik ýa-da döp bolan manysyndan ugur almak bilen jemagat-hojalyk hyzmatlaryny edýän kärhanalaryň mysalynda seredilýär. Muňa garamazdan, hukuk ylmynda, şol sanda administratiw hukugynda we administratiw önümçilikde jemagat sözi jemgyýeti tutuşlygyna göz önüne getirmeklige gönükdirilendir. Jemagat hukugy (common law) – umumy hukuk manysyndan ugur alýar (awtoryň belligi).

Umuman, «Administratiw edara» düşünjesine ýerine ýetiriji häkimiýetiň edaralary (döwlet dolandyryş edaralary), ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýerli edaralary we ýerli öz-özünü dolandyryş edaralary, şeýle hem elmydama ýa-da wagtlaýyn administratiw önümçiligi amala aşyrmak ygtyýarlyklary berlen ýörite döredilen subýektler girýär.

Ýerine ýetiriji häkimiýet edaralary – bu ýerine ýetirijilik wezipeslerini amala aşyran döwlet häkimiýet edaralarydyr (ministrlkler, gulluklar, komitetler, agentlikler we beýlekiler).

Ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýerli edaralary – welaýat, etrap, şäher häkimlikleri.

Ýerli öz-özünü dolandyryş edaralary – geňeş etrapdaky şäheriň, şäherçäniň, geňeşligiň çäginde ýerli öz-özünü dolandyryş wezipesini amala aşyran wekilçilikli edaradyr. Geňeş degişli çäkte ýaşayan Türkmenistanyň raýatlary tarapyndan saýlanylýan agzalardan ybaratdyr.

b) Administratiw nama – administratiw edara tarapyndan döwlet we raýat arasyndaky hukuk gatnaşyklar² çygynda kesgitli (anyk) meseläni kadalaşdyrmak maksady bilen, daşky täsire eýe bolan we fiziki ýa-da ýuridik şahs üçin kesgitli hukuk netijelere getiren kabul edilen çözgüt, görkezme ýa-da gaýry häkimlik ediji çäredir. Tejribede administratiw namalar dürli-dürli atlandyrylyp bilner, ýagny administratiw edaralar tarapyndan çykarylýan kararlar, çözgütler, görkezmeler ýa-da beýleki häkimlik häsiýetli çäreler görnüşinde bolup, olar maddy kanunçylygyň kadalaryny durmuşa geçirmegiň wajyp hukuk serişdeleri bolup hyzmat edýär. Mysal üçin, «Kärhanalar hakynda» Türkmenistanyň kanunyň 14-nji we 15-nji maddasynda

---

² Hukuk ulanyş tejribesinde köplenç halatda döwlet we raýat arasyndaky hukuk gatnaşyklar diýlende, hukuk ulanyjylar dar manyda çemeleşmek bilen, diňe döwlet edaralary bilen Türkmenistanyň raýatларыnyň arasyndaky gatnaşyklary göz önünde tutýarlar. Bu nädogry çemeleşmedir. Çünki şeýle dar manyda çemeleşme administratiw edaralar bilen Türkmenistanda bolýan daşary ýurt raýatларыnyň, raýatlygy ýok adamlaryň, bosgunларыň gatnaşyklaryny düzgünleşdirmäge mümkinçilik bermeýär. Şeýle hem, administratiw edaralar bilen ýuridiki şahslарыň arasyndaky gatnaşyklary düzgünleşdirmäge mümkinçilik bermeýär. Şu nukdaýnazardan, döwlet we raýat arasyndaky hukuk gatnaşyklar diýlende, administratiw edaralar bilen fiziki/ýuridiki şahslарыň arasyndaky gatnaşyklara düşünilmelidir.

kärhanalaryň döwlet belligi hakynda kadalar kesgitlenen. Bu maddy hukugyň kadalarydyr. Türkmenistanyň fiziki we ýuridiki şahslarynyň gatnaşmagynda esaslandyrylyp, Türkmenistanyň Maliýe we ykdysadyýet ministrliginiň Salgyt müdiriýeti hem-de onuň salgyt edaralary tarapyndan döwlet belligine alynmagy we döwlet belliginiň bu maglumatynyň ýuridik şahslaryň ýeke-täk döwlet sanawyna (saklaýjysy Türkmenistanyň Maliýe we ykdysadyýet ministrligi) girizilmegi administratiw nama bolup durýar.

Hukuk ulgamynyň möhüm düzüm birligi hökmünde administratiw nama döwrebap we netijeli bolmalydyr. Çünki administratiw namalaryň kömegi bilen adamyň we raýatlaryň Türkmenistanyň Konstitusiýasynda hem-de Kanunlarynda kesgitlenilen hukuklarynyň we azatlyklarynyň aglaba köpüsi durmuşa geçirilýär, olaryň kanuny bähbitleriniň goragy üpjün edilýär, şeýle hem kanuny borçlaryň ýerine ýetirilmeginiň hukuk üpjünçiliginiň mehanizmleri herekete getirilýär. Administratiw namalar – häkimiýetiň maksatlaryny we wezipelerini amala aşyrmagyň wajyp serişdesidir, onuň ýerine ýetirijilik – serenjam berijilik işiniň esasy görnüşidir. Administratiw namalar – administratiw işiň netijeliliginiň esasy görkezijisidir. Mälim bolşy ýaly, administratiw işiň netijeliligi:

– birinjiden, hukuklary, borçlary we ygtyýarlyklary kesgitleýän kanunçylyk esaslarynyň döwrebaplygy;

– ikinjiden, degişli maddy-tehniki binýat bilen üpjün edilenligi;

– üçünjiden, döwlet gullukçylarynyň başarnylygy, ukyplylygy we hünär derejesi;

– dördünjiden, administratiw edaralaryň ygtyýarly şahslarynyň wezipeleri goýmak, administratiw önümçiligi utgaşdyrmak başarnygy;

– başinjiden, administratiw önümçiligiň ýerine ýetirilişine göreçiligi guramak, şeýle hem degişli kararlary kabul etmek we wezipäniň ýerine ýetirilişini bahalandyrmak başarnygy ýaly esasy görkezijiler bilen kesgitlenilýär.

Hukuk tebigaty boýunça administratiw nama jemagat administrasiýasynyň subýektiniň hukuk-häkimiýet häsiýetli isleg bildirmesidir. Hukuk-häkimiýet häsiýetli nama onuň mazmunyndaky talaplaryň administratiw nama degişli bolup durýan administratiw

hukuk subýektleri tarapyndan hökmany berjaý edilmegini aňladýar. Administratiw edaranyň ulanyan çäresiniň haýsy ýagdaýda administratiw nama hökmünde aňladylýandygyna düşünmek üçin, administratiw nama mahsus bolan alamatlara seretmek zerurdyr. Administratiw namanyň birinji alamaty onuň administratiw edara tarapyndan kabul edilýänligidir.

Administratiw namanyň aşakdaky alamatlary bar:

- jemagat-hukuk;
- şahsy-kesgitli;
- daşky täsiri bolan, ýagny bu administratiw edaranyň içki işleri bilen baglanyşykly häsiýeti bolmadyk;
- hukuk netijelerine getirýän, ýagny administratiw önümçilige gatnaşygy we (ýa-da) gyzyklanýan şahs üçin hukuklary we borçlary döredýän, üýtgedýän, bes edýän.

Administratiw nama aýratyn (kesgitli, anyk) ýagdaýy düzgünleşdirmäge gönükdirilýär, ýagny ol gönüden-göni hukuk netijelerini döredýär (gyzyklanýan şahs babatda hukuklary we borçlary döredýär, üýtgedýär, bes edýär). Bu alamat administratiw namany syn häsiýetli kepilnamalardan, usuly hödürnamalardan, maglumat beriji habarnamalardan tapawutlandyrmaga mümkinçilik berýär.

Administratiw nama daşarky hukuk täsirine gönükdirilýär, bu bolsa administratiw namany jemagat-hukuk subýektiniň içerki namasyndan (administratiw edaranyň öz işgärlerine tabşyryk häsiýetli önümçilik buýruklaryndan) tapawutlandyrmaga mümkinçilik berýär.

Ýokarda beýan edilen kesgitlemä laýyklykda, mysal üçin, binany gurmaga rugsat, işiň kesgitli görnüşi bilen meşgullanmaga ygtyýarnama bermek, daşary ýurtly raýatyň ýurduň çäginde ýaşamagyna rugsat, sürüjilik şahadatnamasynyň berilmegi, şahsyýeti tassyklaýjy şahadatnamanyň berilmegi we beýlekiler administratiw nama bolup bilýär. Esasy üns berilmeli zatlaryň ýene-de biri, administratiw namanyň hemişe fiziki we ýuridiki şahsyň ýüztutmasy esasynda geçirilýän administratiw önümçiligiň netijesinde çykarylmandygdyr. Administratiw nama administratiw edaranyň öz başlangygy boýunça başlanýan ýa-da kanunda göz önünde tutulan hem-de administratiw edaralar tarapyndan geçirilýän barlag, seljerme işleriniň netijesinde hem çykarylyp bilner. Mysal üçin, salgyt barlagynyň

netijesi, pensiýa gaznasy, arassaçylyk we keselleriň ýaýramagyna garşy göreş, ýangyn howpsuzlygy ýaly gulluklaryň öz ygtyýarlyklarynyň çäklerinde we kanunda kesgitlenen möhletlerde geçirilýän barlagyň netijesi we beýlekiler.

Administratiw namada şahsy-kesgitli häsiýet bolmaly. Bu alamat administratiw namany hukuk kadasyndan tapawutlandyýar. «Hukuk namalary hakynda» Türkmenistanyň kanunynyň 1-nji maddasynyň 6-njy bendinde individual ulanylýan hukuk namasynyň, ýagny bir gezek ýa-da wagt boýunça gaýry çäklendirilen ulanylmaga niýetlenen, kesgitli fiziki we ýuridik şahslara degişli edilýän, bellenen görnüşli, ýazmaça resmi resminamanyň düşüňjesi berlen. Individual ulanylýan hukuk namasynyň administratiw nama meňzeşdigine, ýagny kesgitli şahslaryň kanunçylykda bellenen hukuklaryny we borçlaryny durmuşa geçirmäge gönükdirilendigine garamazdan, düzgünleşdirmäniň görnüşine baglylykda olar tapawutlydyr.

Düzgünleşdirmegiň görnüşini ýüze çykarmak üçin bu düzgünleşdirişniň haýsy görnüşe – (anyk ýa-da abstrakt) – görnüşe degişlidigi baradaky soragy goýmak wajypdyr. Şol wagtyň özünde hakyky ýagdaýlara we administratiw namanyň gönükdirilýän şahslarynyň (adresatlaryň) toparlaryna üns bermek möhümdir. Eger gürrüň işiň anyk ýagdaýyny düzgünleşdirmek barada barýan bolsa we ol kesgitli şahslara ýa-da hususy-kesgitli şahslaryň toparlaryna gönükdirilen bolsa, onda administratiw nama göz önünde tutulýar. Düzgün bolşy ýaly, administratiw namany çap etmek bilen, administratiw edara kesgitli şahsdan haýsy hem bolsa bir hereketi amala aşyrmaklygy talap edýär, oňa rugsat berýär ýa-da gadagan edýär.

Administratiw edaranyň içki işlerini guramaga, içki gatnaşyklary kadalaşdyrmaga gönükdirilen namalary administratiw nama dälidir. Administratiw edara tarapyndan kanunçylykda göz önünde tutulan çäräniň ýerine ýetirilmegi ýa-da administratiw edara kanun esasynda berlen ygtyýarlygyň durmuşa geçirilmegi kesgitli hukuk netijesine getirmeli, ýagny ol administratiw önümçilige gatnaşyjynyň we (ýa-da) gyzyklanýan şahsyň hukuklaryny we borçlaryny bellemeli, üýtgetmeli ýa-da bes etmeli.

Düzgünleşdiriş mazmunyna görä, administratiw nama borçlary belleýän, hukugy döredýän we jedelli hukuk gatnaşygyny çözüýän

häsiýetli bolup bilýär. Aýratyn şahs babatynda borçlary belleýän administratiw namada sözüň gysga manysynda borjuň berjaý edilmegi barada talap bolýar. Mysal üçin, gürrüň pul borçnamalaryny berjaý etmek barada barýar. Hususan-da, borçnamany berjaý etmek haýndaky karar esasynda administratiw edara (mysal üçin, salgyt edarasy) borçnamalaryň möçberini ýa-da tölegiň möçberini kesgitleýär we şeýlelik bilen, jemagat hukugyna esaslanýan, kesgitli şahsa gönükdirilen bergini tölemek haýndaky talap herekete girizilýär.

Hukugy döredýän administratiw nama onuň gönükdirilen şahsyna administratiw nama çykarylmaýyndan öň (mysal üçin, rugsat, ygtyýarnama) onda bolmadyk hukuk ýagdaýyny döredýär. Administratiw namanyň hukugy döredijilik aýratynlygy islenilýän konstitiw hereketiň göni onuň çap edilmegi bilen başlanýandygyndan ybaratdyr we şeýlelik bilen mejburi berjaý edilmegini talap etmeýär (kesgitli iş görnüşi bilen meşgullanmak üçin alnan ygtyýarnama bu iş bilen meşgullanmaga borçly etmeýär).

Administratiw nama hukuk netijesini gazanmaklyga gönükdirilendir, has takygy jedelli meseläni düzgünleşdirmeklige, ýagny onuň mundan beýläk jedelli bolmazlygyny üpjün etmeklige gönükdirilendir. Şeýle halatda esasy üns birnäçe hakyky ýagdaýlardan gelip çykýan faktlara ýa-da ýagdaýlara däl-de, eýsem, hut jedelli hukuk gatnaşyklary çözmeklige berilýär. Administratiw namanyň bu toparý mejburi berjaý edilmegi talap etmeýär we oňa mätäç däl, çünki hukuk netijeleri göni onuň kabul edilmegi (çykarylmany) bilen başlanýar (mysal üçin, dessin-agtaryş işleriniň geçirilýändigini sebäpli polisiýa işgäri raýatyň şol ýere geçmegini çäklendirýär (bu administratiw nama), bu ýagdaýda polisiýa işgäriň raýatyň geçmegini çäklendirmek baradaky çözüdine tabynlygy boýunça ýokardaky edara, soň kazyýete şikaýat edip bilýär).

ç) Administratiw önümçilik – administratiw edaralaryň administratiw namany kabul etmeklige gönükdirilen işi hökmünde kanunda kesgitlenýär. Degişlilikde, administratiw önümçilik – bu administratiw ygtyýarlyklary amala aşyrmagyň yzygiderli tertibidir. Häzirki wagtda administratiw hukugynyň nazaryýetinde we hukuk ulanyş tejribesinde administratiw önümçiligiň ähmiýeti barha ýokarlanýar. Administratiw önümçilik – bu administratiw edaralaryň fiziki we

ýuridik şahslaryň hukuklarynyň, azatlyklarynyň amala aşyrylmagyna, borçlarynyň berjaý edilmegine gönükdirilen döwlet hyzmatlarynyň ýerine ýetirilmeginiň we administratiw-hukuk jeddelerine kazyýetde seretmek bilen bagly bolmadyk ygtyýarlyklaryny amala aşyrmagynyň tertibidir.

d) Gyzyklanýan şahs – administratiw önümçilikde gyzyklanýan şahs - bu administratiw namanyň kabul edilmegi ýa-da degişli hereketiň amala aşyrylmagy bilen baglylykda pasporty, rugsatnamany, patenti, ýer bölegini almak üçin ýa-da pasporty çalyşmak üçin ýa-da beýlekiler üçin administratiw edara ýüz tutan fiziki ýa-da ýuridik şahsdyr. Şeýle hem, administratiw edaranyň başlangyjy bilen, ol babatynda administratiw nama kabul edilen ýa-da degişli hereket ýa-da hereketsizlik amala aşyran şahs hem gyzyklanýan şahs hasaplanýar. Mysal üçin, ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýerli edarasy ýa-da ýangyn howpsuzlyk gullugy howanyň yssylyk derejesiniň ýokarlanmagy sebäpli, ýuridiki şahsa berkidilen ýer böleginde ýa-da onuň ýanaşyk ýerlerinde guran otlary aýyrmaga borçly etmek baradaky administratiw namany çykarýar. Şonuň ýaly-da, administratiw edara tarapyndan kabul edilmegi göz önünde tutulýan ýa-da kabul edilen administratiw namanyň ýa-da administratiw edara tarapyndan edilen hereketleriň hukuklaryna we kanuny bähbitlerine gös-göni täsir edýän ýa-da täsir edip biljek islendik fiziki ýa-da ýuridik şahs hem gyzyklanýan şahs hasaplanýar. Mysal üçin, ýerine ýetiriji ýerli häkimiýet edarasy söwda merkeziniň ýerleşýän köçesiniň ugrunda awtoulaglaryň saklanmagyny we durmagyny gadagan edýän ýol belgisini goýmak barada administratiw namany çykarmagy meýilleşdirýär. Bu ýagdaýda söwda merkezi gyzyklanýan şahs bolup çykyş edýär. Öz haýyşnamasy esasynda ýa-da administratiw edaranyň başlangyjy (islegi) boýunça özüniň gulluk ýagdaýyndan gelip çykýan ýagdaýlar boýunça administratiw önümçilige çekilen şahslar hem gyzyklanýan şahs hasap edilýär. Administratiw önümçiligi amala aşyrmak üçin jogapkär administratiw edarada önümçilik boýunça çykaryljak namanyň anyk adamlaryň hukuklaryna ýa-da borçlaryna täsir edip biljekdigi barada maglumat bolan ýagdaýynda, administratiw edara olary önümçilik işine çekmeli. Galan ýagdaýlarda gyzyklanýan şahs öz haýyşnamasynyň esasynda administratiw

önümçilige gatnaşyp bilýär. Eger administratiw edara administratiw namany arza bilen ýüzlenen şahsyň hukuklaryna ýa-da borçlaryna täsir etmeýär diýip hasaplasa, onda oňa administratiw önümçilige gatnaşmaga rugsat bermezlik esaslandyrylan bolmalydyr.

e) Diskresiýa ygtyýarlyklary (garaýşa bolan hukuk). Administratiw edara özüne kanun esasynda berlen ygtyýarlyklaryň çäginde karar (netije, çözgüt) kabul edende, öz garaýşy boýunça hereket etmek ýa-da kanuna degişli bolan, mümkin bolan kararlaryň birini saýlamaga bolan hukugyna diskresiýa ygtyýarlygy diýilýär. Ilki bilen, kadanyň başlangyç ýüze çykarýan şertleri bilen hukuk netijeleriniň arasyny açmak zerurdyr. Kadanyň başlangyç ýüze çykarýan şertleri tarapynda administratiw edaranyň hereket etmegi üçin zerur bolan şertler düzgünleşdirilýär. Hukuk netijeleri tarapyndan bolsa, ýüze çykýan şeýle ýagdaýlarda administratiw edaranyň nähili hereket etmelidigi düzgünleşdirilýär. Garaýşa bolan hukuk, hukuk netijeleri tarapyndan göz önünde tutulýar. Düzgün bolşy ýaly, garaýşa bolan hukuk «hukuklydyr», «hukugy bardyr», «ygtyýarlydyr» ýaly düşüňjeleri ulanmak bilen aňladylýar. Kanunçylykda kesgitlenişiniň görnüşinden ugur almak bilen, garaýşyň çözgüt kabul etmek we degerli çözgüdi saýlap almak ýaly görnüşleri tapawutlandyrylýar. Birinji ýagdaýda, administratiw edara hereket etmeklige ýa-da hereket etmezlige hukuklydyr. Ikinji ýagdaýda, administratiw edaranyň dürli çözgütlerden birini saýlap almaga mümkinçiligi bolýar. Aýry-aýry ýagdaýlarda kanun çykaryjy garaýşyň bu iki görnüşini hem bir kadada jemleýär. Şu ýagdaýda, administratiw edaranyň hereket etmelidigi ýa-da hereket etmeli däldigi barada garaýşy bolýar, eger-de hereket etmeli bolanda mümkin bolan çözgütlerden birini saýlap almaga bolan hukuga eýedir.

Şeýlelik bilen, «diskresion (latynça discretio – garaýşy, öz garaýşyň boýunça hereket etmek) ygtyýarlyklar» (garaýşa bolan hukuk) kategoriýasy amaly administratiw işde mazmun we ähmiýetlilik bilen doldurylýar. Eger öň administratiw garaýşy, köplenç, serenjam beriji hereketlerde we dolandyryş ulgamyndaky kararlarda aňladylan bolsa, häzirki döwürde ol dolandyryş işleriniň (administrirlemegiň) mazmuny, göwrümi we usuly boýunça, ýagny düzgünleşdirme, ygtyýarlylandyрма we gözegçilik bilen şöhlelendirilýär. Administrirleme we kanunyň esasynda düzgünleşdirmek we ony berjaý

etmek administratiw garaýyşyň esasy görnüşidir. Garaýşa hukugyň zerurlygy, kanunyň adam durmuşynyň ähli meselelerini düzgünleşdirip bilmeyändigini, şonuň üçin hem durmuşda elmydama ýüze çykyp durýan anyk ýagdaýlara we soraglara çäýe çemeleşmegiň mehanizmleriniň zerurlygy bilen hem şertlendirilendir. Administratiw garaýyş administratiw edaralara degişli serişdeleri berýän şeýle çäýe durmuş çemeleşmäni üpjün edýär. Kanundan gelip çykýan «garaýyş» kategoriýasy administratiw edaralaryň gündelik tejribesinde amala aşyrylýar.

ä) Oňaýly administratiw nama – gyzyklanýan şahsa hukuk berýän ýa-da onuň hukugynyň barlygyny tassyklaýan ýa-da oňa ýüklenen borjy aýyrýan administratiw nama. Berlen kesgitlenmeden görnüşi ýaly, ilki bilen, gürrüň hukuk dörediji namalar barada barýar, olar anyk hukuk gatnaşyklaryny ýüze çykarýarlar, üýtgedýärler ýa-da bes edýärler. Mysal üçin, işiň aýry-aýry görnüşlerini amala aşyrmak üçin ygtyýarnamanyň berilmegi, şahsa ulag serişdesini dolandyrmak hukugynyň berilmegi. Administratiw namanyň oňaýlylyk düşüňjesiniň amaly manysy namalar degişli bolan raýatlaryň hukuklaryny, azatlyklaryny we bähbitlerini aňrybaş goramaklyga gönükdirilenligidir. Oňaýly administratiw namalar şahslara hukuklary berýär ýa-da olaryň hukuk ýagdaýyny gowulandyryan islendik beýleki şertleri döredýär. Mysal üçin, şahs jaý gurmak üçin ýer böleginiň berilmegini sorap ýüzlenýär we oňa ýer böleginiň berlendigi hakynda döwlet namasy berilýär.

f) Oňaýsyz administratiw nama – gyzyklanýan şahsy hukuklaryndan mahrum edýän ýa-da hukugyny çäklendirýän, ýa-da oňa kesgitlenen borjy ýükleýän administratiw nama. Şu kesgitlenmeden görnüşi ýaly, bu administratiw namalar şahslaryň hukuklaryny çäklendirýär ýa-da olardan mahrum edýär ýa-da olaryň üstüne goşmaça çäklendirmeleri ýükleýär. Administratiw namalaryň bu görnüşine hukuklary bermekden boýun gaçyrmaklygy hem degişli edip bolýar. Oňaýsyz administratiw namalar administratiw edaralar tarapyndan şahslara hukuk bermekden boýun gaçyrylanda ýa-da hukuklaryň amala aşyrylmagyna çäklendirmeler girizilende ýa-da şahslaryň üstüne haýsy hem bolsa belli bir borçlar ýüklenende ýa-da islendik başga şekilde olaryň hukuk ýagdaýlaryna amatsyz täsir döredýär.